काव्य

अनुवाद संगम

विजय प्रभाकर नगरकर

लेखक संक्षिप्त परिचय

विजय प्रभाकर नगरकर
सेवानिवृत्त राजभाषा अधिकारी
बीएसएनएल, अहमदनगर, महाराष्ट्र

हिंदी अध्ययन मंडल नामित सदस्य

1. पुणे विश्वविद्यालय (1995-2000)
2. औरंगाबाद विश्वविद्यालय (2000-2005)
3. राष्ट्रीय दूरसंचार प्रशिक्षण संस्थान,जबलपुर

सदस्य सचिव
नगर राजभाषा कार्यान्वयन समिति, अहमदनगर, महाराष्ट्र (वर्ष 2000-2020)
राजभाषा विभाग, गृह मंत्रालय,भारत सरकार

पुरस्कार-

1. राजभाषा विभाग गृह मंत्रालय, मुम्बई क्षेत्रीय पुरस्कार 2015
2. नगर राजभाषा कार्यान्वयन समिति के सदस्य सचिव नाते उत्कृष्ठ हिंदी कार्य हेतु तत्कालीन राष्ट्रपति श्री प्रणव मुखर्जी द्वारा प्रमाणपत्र से सम्मानित - 2014

प्रकाशित रचनाएं-

1. 1857 का संग्राम(मराठी से हिंदी में अनुदित) एनबीटी,नई दिल्ली
2. समकालीन भारतीय साहित्य (साहित्य अकादेमी, नई दिल्ली) पत्रिका में अनुदित मराठी कविताएँ प्रकाशित
3. तकनीकी हिंदी,सूचना प्रौद्योगिकी और हिंदी संबंधित अनेक लेख राजभाषा भारती, विश्व हिंदी, अभिव्यक्ति,रचनाकार में प्रकाशित।

विशेष रुचि- तकनीकी हिंदी,अनुवाद और राजभाषा हिंदी प्रचार प्रसार

हिंदी ब्लॉग-राजभाषामानस : http://rajbhashamanas.blogspot.com/
ईमेल-vpnagarkar@gmail.com | संपर्क - 9422726400 / 9657774990

भूमिका

मराठी व हिंदी कविता वाचताना काही कविता मनाला भावल्या,त्यांचा तात्काळ त्या क्षणी अनुवाद करीत गेलो. काही कविता पुस्तकातील तर काही कविता फेसबुक वर उपलब्ध होत्या. मराठी हिंदी भाषेत परस्पर अनुवाद करताना आनंद मिळाला. हा अनुवाद माझ्या ब्लॉग वर तर काही कविता फेसबुक वर प्रकाशित केल्या आहेत. हे संकलन एकत्रित एका ई बुक मध्ये प्रकाशित करण्याची कल्पना होती,ती अमेझॉन किंडल मुळे पूर्ण होत आहे. ई बुक संपादन करण्याची ही माझी प्रथम वेळ आहे. काही चुका असतील तर त्या अवश्य कळवा, आपल्या सूचनांचे हार्दिक स्वागत आहे.

विजय प्रभाकर नगरकर

(मुखपृष्ठ फ़ोटो सौजन्य- श्री नीलेश भंडारी, सोलापुर

09422646363)

मोची

(धूमिल)

राँपी से उठी हुई आँखों ने मुझे
क्षण-भर टटोला
और फिर
जैसे पतियाये हुये स्वर में
वह हँसते हुये बोला-
बाबूजी सच कहूँ-मेरी निगाह में
न कोई छोटा है
न कोई बड़ा है
मेरे लिये,हर आदमी एक जोड़ी जूता है
जो मेरे सामने
मरम्मत के लिये खड़ा है।

और असल बात तो यह है
कि वह चाहे जो है
जैसा है,जहाँ कहीं है
आजकल
कोई आदमी जूते की नाप से
बाहर नहीं है
फिर भी मुझे ख्याल है रहता है
कि पेशेवर हाथों और फटे जूतों के बीच
कहीं न कहीं एक आदमी है
जिस पर टाँके पड़ते हैं,
जो जूते से झाँकती हुई अँगुली की चोट छाती पर
हथौड़े की तरह सहता है।

यहाँ तरह-तरह के जूते आते हैं
और आदमी की अलग-अलग 'नवैयत'

बतलाते हैं

सबकी अपनी-अपनी शक्ल है

अपनी-अपनी शैली है

मसलन एक जूता है:

जूता क्या है-चकतियों की थैली है

इसे एक आदमी पहनता है

जिसे चेचक ने चुग लिया है

उस पर उम्मीद को तरह देती हुई हँसी है

जैसे 'टेलीफ़ून ' के खम्भे पर

कोई पतंग फँसी है

और खड़खड़ा रही है।

'बाबूजी! इस पर पैसा क्यों फूँकते हो?'

मैं कहना चाहता हूँ

मगर मेरी आवाज़ लड़खड़ा रही है

मैं महसूस करता हूँ-भीतर से

एक आवाज़ आती है-'कैसे आदमी हो

अपनी जाति पर थूकते हो।'

आप यकीन करें,उस समय

मैं चकतियों की जगह आँखें टाँकता हूँ

और पेशे में पड़े हुये आदमी को

बड़ी मुश्किल से निबाहता हूँ।

एक जूता और है जिससे पैर को

'नाँघकर' एक आदमी निकलता है

सैर को

न वह अक्लमन्द है

न वक्त का पाबन्द है

उसकी आँखों में लालच है

हाथों में घड़ी है

उसे जाना कहीं नहीं है

मगर चेहरे पर

बड़ी हड़बड़ी है

वह कोई बनिया है

या बिसाती है

मगर रोब ऐसा कि हिटलर का नाती है

'इशे बाँद्धो,उशे काट्टो,हियाँ ठोक्को,वहाँ पीट्टो

घिस्सा दो,अइशा चमकाओ,जूत्ते को ऐना बनाओ

...ओफ्फ़! बड़ी गर्मी है'

रुमाल से हवा करता है,

मौसम के नाम पर बिसूरता है

सड़क पर 'आतियों-जातियों' को

बानर की तरह घूरता है

गरज़ यह कि घण्टे भर खटवाता है

मगर नामा देते वक्त

साफ 'नट' जाता है

शरीफों को लूटते हो' वह गुर्राता है

और कुछ सिक्के फेंककर

आगे बढ़ जाता है

अचानक चिंहुककर सड़क से उछलता है

और पटरी पर चढ़ जाता है

चोट जब पेशे पर पड़ती है

तो कहीं-न-कहीं एक चोर कील

दबी रह जाती है

जो मौका पाकर उभरती है

और अँगुली में गड़ती है।

मगर इसका मतलब यह नहीं है

कि मुझे कोई ग़लतफ़हमी है

मुझे हर वक्त यह खयाल रहता है कि जूते

और पेशे के बीच

कहीं-न-कहीं एक अदद आदमी है
जिस पर टाँके पड़ते हैं
जो जूते से झाँकती हुई अँगुली की चोट
छाती पर
हथौड़े की तरह सहता है
और बाबूजी! असल बात तो यह है कि ज़िन्दा रहने के पीछे
अगर सही तर्क नहीं है
तो रामनामी बेचकर या रण्डियों की
दलाली करके रोज़ी कमाने में
कोई फर्क नहीं है
और यही वह जगह है जहाँ हर आदमी
अपने पेशे से छूटकर
भीड़ का टमकता हुआ हिस्सा बन जाता है
सभी लोगों की तरह
भाष़ा उसे काटती है
मौसम सताता है
अब आप इस बसन्त को ही लो,
यह दिन को ताँत की तरह तानता है
पेड़ों पर लाल-लाल पत्तों के हजाऱों सुखतल्ले
धूप में, सीझने के लिये लटकाता है
सच कहता हूँ-उस समय
राँपी की मूठ को हाथ में सँभालना
मुश्किल हो जाता है
आँख कहीं जाती है
हाथ कहीं जाता है
मन किसी झुँझलाये हुये बच्चे-सा
काम पर आने से बार-बार इन्कार करता है
लगता है कि चमड़े की शराफ़त के पीछे
कोई जंगल है जो आदमी पर
पेड़ से वार करता है

और यह चौकने की नहीं,सोचने की बात है
मगर जो जिन्दगी को किताब से नापता है
जो असलियत और अनुभव के बीच
खून के किसी कमजात़ मौके पर कायर है
वह बड़ी आसानी से कह सकता है
कि यार! तू मोची नहीं ,शायर है
असल में वह एक दिलचस्प ग़लतफ़हमी का
शिकार है
जो वह सोचता कि पेशा एक जाति है
और भाषा पर
आदमी का नहीं,किसी जाति का अधिकार है
जबकि असलियत है यह है कि आग
सबको जलाती है सच्चाई
सबसे होकर गुज़रती है
कुछ हैं जिन्हें शब्द मिल चुके हैं
कुछ हैं जो अक्षरों के आगे अन्धे हैं
वे हर अन्याय को चुपचाप सहते हैं
और पेट की आग से डरते हैं
जबकि मैं जानता हूँ कि 'इन्कार से भरी हुई एक चीख़'
और 'एक समझदार चुप'
दोनों का मतलब एक है-
भविष्य गढ़ने में ,'चुप' और 'चीख'
अपनी-अपनी जगह एक ही किस्म से
अपना-अपना फ़र्ज अदा करते हैं।

(हिंदी साहित्यातील सुप्रसिध्द कवि स्व. धूमिल (सुधाकर पांडे) यांची सुप्रसिध्द कविता मोची या रचनेचा मराठी अनुवाद वाचकां पुढे सादर करीत आहे.
(मुळ नांव- सुदामा पांडेय, उपनाम धूमिल जन्म स्थानखेवली, जिला वाराणसी, उत्तरप्रदेशकुछ प्रमुख रचना- संसद से सड़क तक (1972), कल सुनना मुझे, सुदामा पाण्डे का प्रजातंत्र (1983)विविध कल सुनना मुझे काव्य संग्रहा करीता 1979 साली साहित्य अकादमी पुरस्कार)

मोची

रापी चालवताना
त्याने माझ्याकडे क्षणभर वर खाली पाहिले
आणि दयनीय स्वरात
तो हसत म्हणाला -
'बाबुजी, खर सांगू - माझ्या नजरेत
कोणी छोटा नाही
कोणी मोठा नाही
माझ्या दृष्टीने प्रत्येक माणूस एक जोडी चप्पल आहे.
जो माझ्या समोर
दुरुस्ती करीता उभा आहे.
आणि मुख्य गोष्ट म्हणजे
तो आपल्या जागी कोणीही असो.
जसा आहे, ज्या ठिकाणी आहे.
आजकाल, कोणीही व्यक्ती चपलेच्या मापाबाहेर नाही.
तरी सुध्दा माझे लक्ष असते की
व्यावसायिक हात व फाटलेल्या चपलेच्या मध्ये
कोठे ना कोठे एक साधारण माणुस आहे
ज्याच्यावर टाके पडतात
जो चपलेच्या बाहेर डोकावणा-या अंगठयाची जखम
छातीवर घाव सोसत सहन करतो.
येथे नानाविध चपला येतात

आणि माणसाला निरनिराळया आपआपल्या पसंती दाखवतात.

सर्वांचा आप आपला चेहरा आहे.

आपआपली शैली आहे.

उदाहरणार्थ- एक चप्पल आहे

चप्पल काय ती एक ठिगळांची थैली आहे

जिला एक चेहरा वापरतो

जो देवीच्या व्रणाने भरलेला आहे.

विश्वास दर्शक हसण्यामध्ये

टेलिफोन खांबावर अडकलेली पतंग आहे.

जी फडफड आवाज करीत आहे

बाबुजी या चपलेवर पैसे व्यर्थ का उधळता,

मी हे बोलु इच्छितो परंतु

माझ्या आतुन एक आवाज येतो-

काय माणुस आहे. आपल्या जातीवर थुंकतो आहेस,

तुम्ही विश्वास ठेवा त्या क्षणी मी

ठिगळाप्रमाणे मी डोळे शिवुन घेतो

आणि संकटात पडलेल्या माणसाची

मोठ्या मुश्कीलीने सुटका करतो,

एक चप्पल अशी आहे

जी गुंफून एक माणुस निघतो सफरीवर ,

तो हुशार नाही वेळेचा ताबेदार नाही

त्याच्या डोळ्यात लालच भरलेली आहे

हातात त्याच्या घड्याळ आहे

त्याला कोठे जायचे नाही परंतु

चेह-यावर त्याच्या गडबड आहे

तो कोणी व्यापारी आहे किंवा दलाल

परंतु उध्दट असा कि हिटलरचा नातु आहे

इथे बांध,तिथे काप, इथे ठोक तिथे पिट

चांगले घास,असे चमकवं, चपलेचा आरसा बनवं

ओफ्फ किती उकाडा आहे!

रुमालाने हवा घेत तो हवामानावर संतापतो
सडकेवर येणा-या जाणा-यावर
वानराप्रमाणे टवकारुन पाहतो
यावर कडी म्हणजे घंटाभर काम करुन
मजुरी देताना साफ नाटक करतो
सज्जन लोकांना लुटता का ?
के असे डाफरत तो
काही नाणी फिरकावतो व
पुढे निघून जातो.
अचानक दचकत तो सडकेवर धावतो
आणि मार्गस्थ होतो.
व्यवसायावर जेव्हा घाव पडतो
तेव्हा कोठेतरी एक चोर खिळा
दबा धरुन वेळ मिळताच
अंगठ्यात रुततो.
याचा अर्थ असा नाही की माझा
गैरसमज झालेला आहे.
प्रत्येक क्षणी मला असे वाटते की
चप्पल व व्यवसायाच्या दरम्यान
कोठेतरी एक साधारण माणुस असतो
ज्याच्यावर टाके पडतात
जो चपलेच्या बाहेर डोकावणा-या बोटाची जखम
छातीवर हातोड्याचे घाव सोसत सहन करतो,
आणि बाबुजी, खरे सत्य हेच आहे की
जिवंत राहण्यासाठी खरा तर्क नसेल तर
रामनाम विकून या वेश्यांची दलाली करुन
रोजीरोटी कमावण्यात काहीच फरक नाही
आणि हेच ते ठिकाण आहे जिथे
प्रत्येक माणुस आपला धंदा सोडून
गर्दीत उजळणारा हिस्सा बनतो

सगळ्या लोकाप्रमाणे

भाषा त्याला चावते

मौसम सतावतात

आता तुम्ही त्या वसंताकडे पहा.-

हा दिवसा धाग्याप्रमाणे ताणतो

झाडावरील लाल लाल हजारो पानांच्या टोकाला

उन्हात शिजवण्यासाठी लटकावतो,

खरे सांगतो त्या समयी

रापीची मुठ हातात सांभाळणे

फार मुश्कील बनते

डोळे कोठे जातात तर हात कोठे तरी चालतो

मन त्रासलेल्या बालकाप्रमाणे

कामावर परतण्यास इंकार करते

वाटते की चमड्याच्या सज्जनतेमागे

एखादे जंगल आहे जो माणसावर

झाडामागून वार करतो

आणि हे धक्कादायक नव्हे तर विचार

करण्या योग्य गोष्ट आहे,

परंतु जो जीवनाला पुस्तकांनी मापतो

जो सत्य आणि अनुभवाच्या दरम्यान

हत्येच्या क्षणी डरपोक आहे

तो मोठ्या सहजपणे म्हणू शकतो

यार तु मोची नव्हे तर शायर आहेस

जो विचार करतो की आग

सर्वांना जाळते, सत्य सर्वांच्या पलीकडे आहे

काही आहेत ज्यांना शब्द गवसले आहेत.

काही आहेत जे अक्षरांसमोर आंधळे आहेत

ते प्रत्येक अन्याय चुपचाप सहन करतात

आणि पोटाच्या आगीसमोर डरपोक बनतात.

जेव्हा मी हे जाणतो की-

”नकाराने व्याप्त एक आरोळी ”

आणि ”एक समजुतदार मौन”

दोघांचा मतलब एक आहे

भविष्य घडवण्यासाठी ’मौन’ व ’आरोळी’

आप आपल्या जागी एक प्रकारे

आप आपले कर्तव्य बजावीत असतात.

भूख है तो सब्र कर रोटी नहीं तो क्या हुआ
आजकल दिल्ली में है ज़ेर-ए-बहस ये मुदद्आ ।

मौत ने तो धर दबोचा एक चीते कि तरह
ज़िंदगी ने जब छुआ फ़ासला रखकर छुआ ।

गिड़गिड़ाने का यहां कोई असर होता नही
पेट भरकर गालियां दो, आह भरकर बददुआ ।

क्या वज़ह है प्यास ज्यादा तेज़ लगती है यहाँ
लोग कहते हैं कि पहले इस जगह पर था कुआँ ।

आप दस्ताने पहनकर छू रहे हैं आग को
आप के भी ख़ून का रंग हो गया है साँवला ।

इस अंगीठी तक गली से कुछ हवा आने तो दो
जब तलक खिलते नहीं ये कोयले देंगे धुआँ ।

दोस्त, अपने मुल्क कि किस्मत पे रंजीदा न हो
उनके हाथों में है पिंजरा, उनके पिंजरे में सुआ ।

इस शहर मे वो कोई बारात हो या वारदात
अब किसी भी बात पर खुलती नहीं हैं खिड़कियाँ ।

(मराठी अनुवाद)

भुख आहे तर दम धर, भाकरी नाही तर काय झाले
आजकाल हा मुद्दा दिल्लीत मोठा विवादास्पद आहे
मृत्यूने दाढेत धरुन खाली दाबले आहे चित्त्याप्रमाणे
जीवनाने गोंजारले आहे तेही अंतर राखुन

याचना केली तरी येथे काहीच फरक पडत नाही
पोटभर शिव्या दे , मन भरुन शाप दे

काय कारण असावे येथे तहान फार लागते
लोक म्हणतात येथे कधी तरी विहीर होती

तुम्ही हातमोजे घालुन आगीला धरु पाहत आहात
तुमच्या पण रक्ताचा रंग काळवंडला आहे

या शेकोटी पर्यंत गल्लीतील हवा पोह्चु द्या
जो पर्यंत फुलणार नाहीत निखारे, तो पर्यंत हे कोळसे धुर ओकतील

मित्रा आपल्या देशाच्या नशीबावर नाराज होऊ नको
त्यांच्या हातात आहेत पिंजरा अन् पिंजर्र्यात आहेत पोपट

या शहरात जेव्हा निघते लग्नाची वरात अथवा दंगा करणारा जमाव
तेव्हा आता कोणत्याच घटनेसाठी या घरांच्या खिडक्या उघडणार नाहीत.

……...

मुळ हिंदी कविता

हो गई है पीर पर्वत-सी पिघलनी चाहिए
इस हिमालय से कोई गंगा निकलनी चाहिए

आज यह दीवार, परदों की तरह हिलने लगी
शर्त थी लेकिन कि ये बुनियाद हिलनी चाहिए

हर सड़क पर, हर गली में, हर नगर, हर गाँव में
हाथ लहराते हुए हर लाश चलनी चाहिए

सिर्फ हंगामा खड़ा करना मेरा मकसद नहीं
मेरी कोशिश है कि ये सूरत बदलनी चाहिए

मेरे सीने में नहीं तो तेरे सीने में सही
हो कहीं भी आग, लेकिन आग जलनी चाहिए

मराठी अनुवाद

पर्वता इतकी पीडा उंच झाली आहे, ती आता वितळली पाहिजे
या हिमालयातुन आता एखादी तरी गंगा निघाली पाहिजे

आज ही भिंत एखाद्या पडद्याप्रमाणे डोलु लागली आहे
अट हीच होती की हिचा पायाच उध्वस्त केला पाहिजे

प्रत्येक सडकेवर, गल्लीत, नगरात, गावांत
हात उंचावत प्रेत चालले पाहिजे

फक्त हंगामा उभा करणे माझा उद्देश नाही
माझा संघर्ष आहे की हा चेहरा बदलला पाहिजे

माझ्या अंतरी नाही तर तुझ्या अंतरी तरी
जेथे आग असेल तेथे आता ही आग पेटली पाहिजे

(मुळ हिंदी कविता)

देख, दहलीज़ से काई नहीं जाने वाली
ये ख़तरनाक सचाई नहीं जाने वाली

कितना अच्छा है कि साँसों की हवा लगती है
आग अब उनसे बुझाई नहीं जाने वाली

एक तालाब-सी भर जाती है हर बारिश में
मैं समझता हूँ ये खाई नहीं जाने वाली

चीख़ निकली तो है होंठों से मगर मद्धम है
बंद कमरों को सुनाई नहीं जाने वाली

तू परेशान है, तू परेशान न हो
इन ख़ुदाओं की ख़ुदाई नहीं जाने वाली

आज सड़कों पे चले आओ तो दिल बहलेगा
चन्द ग़ज़लों से तन्हाई नहीं जाने वाली

मराठी अनुवाद

पहा या उंबरठ्यावरील रक्ताचा डाग जाणार नाही
भयानक वास्तव येथील मिटवले जाणार नाही

हे तरी किती बरे आहे , आपल्याच श्वासांची झुळुक वहात आहे
आता ही आग ते मिटवू शकणार नाहीत
पावसाने एक तळे भरुन जात आहे
मला वाटते की हा खड्डा आता बुजवला जाणार नाही

ओठातुन किंकाळी निघाली आहे पण तीही कुजबुज होईल इतकीच
या बंद घरांना ती ऐकु जाणार नाही

तू खुपच त्रासला आहेस, त्रासुन जाऊ नको
या दैवतांची महिमा लगेच संपणार नाही

आज सडकेवर उतरू या, मनाला दिलासा मिळेल
काही गजलांनी ही उदासीनता आता संपणार नाही.

कसे सांगावे त्यांना एवढे जळणे चांगले नाही
जे सांगतात माझे चाल चलन ठीक नाही,
खोटयाचे खरे सांगणे कला आहे परंतु
स्वतःचे अपराध झाकण्याची ही कला ठीक नाही,
ज्यांच्या मनात पाप असेल त्यांनी घर सोडु नये
वादळी पावसात मातीची ही काया काढणे ठीक नाही,
खुशाल ही बाग़ या पक्ष्यानी सोडून द्यावी
ज्याना वाटते हा देश आपला ठीक नाही,
प्रत्येक गल्लीत इथे शांतता व सन्नाटा आहे
माझ्या देशात हा अबोला काही ठीक नाही,
जे नेहमीच पेहराव बदलण्याचे शौकीन आहेत
अंतिम समयी सांगू शकत नाहीत की हे कफ़न ठीक नाही।
(हिंदी शायरीचा मी केलेला मराठी अनुवाद)

जिंदगी आग है, संघर्ष की तपते रहिये
हर लपट से कुंदन बन निखरते रहिये
अरुणिमा की रेख बन करती उजली राहें
जिंदगी भोर है, हर घडी चलते रहिये
सुगंध सी फैलती हर मन के आंगन में
जिंदगी हवा है, प्रेम से बहते रहिये
पंछियों के परों को उड़ने का हौसला देती
जिंदगी आकाश है, ऊंचाई पर बढ़ते रहिये
खुद को मिटा, करती रौशन अंधेरों को
जिंदगी मोम है, हौले से पिघलते रहिये
रुकना यहाँ मरण की निशानी है
जिंदगी राह है, अनवरत चलते रहिए
थकन से चूर हुए मन को सुकून देती
जिंदगी सांझ है, बेफिक्र हो ढलते रहिये
दिल के जज्बातों को समेटे दामन में
जिंदगी प्रेम है संवरते कभी मिटते रहिये..

(मूल हिंदी कविता- डॉ. अन्नपूर्णा सिसोदिया’अमन’)

मराठी अनुवाद -

जीवन एक आग आहे संघर्षाची

तापत रहा

प्रत्येक आगीच्या लाटेत

सोने बनुन निखरत रहा

लालसर प्रकाश किरणाने

मार्ग उजळीत रहा,

जीवन एक पहाट आहे

प्रत्येक क्षणी चालत रहा

प्रत्येक मनाचे अंगण

सुंगधाने उजळीत वाहणारी

हवा जीवन आहे,

पाखर्याच्या पंखात

उडण्याचे बऴ देणारे

जीवन हे आकाश आहे

उंचावर झेप घेत रहा,

स्वतःला पेटवून

अंधाराला प्रकाश देत रहा

जीवन ही मेणबत्ती आहे

संथपणे पिघळत जा,

थांबणे ही मरणाची निशानी आहे

जीवन मार्ग आहे

अथक चालत रहा,

थकलेल्या मनाला

आल्हाद देणारी

जीवन ही संध्याकाळ आहे

बिनधास्तपणे एकरुप हो
ह्याच्या भावनेला
पदरात घेउन चालत रहा,
जीवन प्रेम आहे

कधी स्वतःला सावर
कधी समर्पण करीत रहा

(मूल हिंदी कविता- प्रेम से बहते रहिए – डॉ अन्नपुर्णा सिसोदिया

मराठी अनुवाद- विजय नगरकर)

लेखन के लिए फेसबुक को प्लेटफार्म की तरह उपयोग में लाने का निर्णय लेने के पीछे सबसे बड़ा कारण था कि अखबार के दफ्तरों के चक्कर काटना मेरे बस की नही थी । तीन साल पहले जब मैंने अपनी पहचान गुप्त रखकर पेज बनाया तो आरंभिक स्तर पर कुछ छोटी कविताएँ पोस्ट की । न जाने कहाँ से 7 या 8 फालोवर (पाठक) पेज पर आए । उन दिनों मैं कतई नही चाहती थी कि मेरे परिवार, दोस्तों या परिचितों को भान भी हो कि मैं लिखती हूँ । ईश्वर जाने क्यों इतना संकोच या शर्मिंदगी थी ।अपनी पहचान सार्वजनिक न करने का सबसे बड़ा कारण मेरी हिचक थी । 8 या 9 अनजान पाठकों वाले अपने पेज पर कविताएँ पोस्ट करना शुरू किया । मेरी कविताओं पर उन अनजान पाठकों के लाइक्स और कमेंट्स देख बहुत खुशी होती थी । असल में मैं लिखते समय वाह-वाही के लिए किसी हाल नही लिखती हूँ लेकिन पाठकों के उत्साहवर्धन से सुकून मिलता है इस बात से भी इंकार नही कर सकती ।

पेज शुरू होने के एक महीने बाद मैंने एक लेख लिखा जो कि नाना पाटेकर को टीवी पर सुनने के बाद लिखा था । सातवे आश्चर्य की तरह वह लम्बा आर्टिकल वाट्सएप से फेसबुक तक वायरल होकर नाना पाटेकर तक पहुँचा । इसके बाद पोस्ट की मेरी ढेरों कविताएँ जैसे ....बेटे डोली में विदा नही होते ये और बात है मगर ..माँ झूठ बोलती है , ..मेरा बैग मुझे है चिढ़ाता तू एक मेहमान है बताता ....पापा मुझे स्टेशन छोड़ने आया न करो....उड़ते लोभान का धुँआ सा लगता है ....तुम से रूठ भी जाऊ तो ....बेटियाँ लावा उछाल विदा हो जाती है .. को आपने वो स्नेह दिया कि मेरी कविताएँ शेयर हो होकर मेरे पास वापस कई कई बार आती ।

पिछले साल "अंतराष्ट्रीय कविता प्रतियोगिता" में 6 देशों से हजारों कविताओं में मेरी कविता जब प्रथम आयी तब लगा जैसे पहला पड़ाव मिल गया ।आप पाठकों के स्नेह ने इस पेज को हिंदी लेखिका का देश का सबसे लोकप्रिय पेज बना दिया है। मेरी कविताओं के भिन्न-भिन्न भाषा में अनुवाद गैर हिंदी पत्रिकाओं और अखबारों के सम्पादकों द्वारा भी किए जाते है । अखबार या पत्रिका में प्रकाशित करने से पहले सम्पादको द्वारा सारे अनुवाद मुझे एक बार दिखाए जाते है । अन्य भाषा में अनुवादित मेरी ही कविता का एक भी शब्द मुझे समझ नही आता है लेकिन रचनाओं की इतनी व्यापक स्वीकार्यता किसको अच्छी नही लगेगी ?? आप सभी इतना स्नेह देते है कि "धन्यवाद" बहुत छोटा शब्द है । आपने मुझे वो हिम्मत दी कि अपनी ढेर रचनाओं के साथ-साथ खुद की पहचान भी सार्वजनिक करने का हौसला आया ।

कल पोस्ट की मेरी यह कविता "औरत के जज्बातों का सिटी स्कैन होता अगर तो" आधी रात लगभग 1.30 बजे की मेरी पोस्ट थी । आज दोपहर तक "विजय प्रभाकर" जी जो कि स्वयं अंग्रेजी और मराठी

अनुवादक है और हिंदी विभाग में अधिकारी है ने इसका मराठी अनुवाद मुझे भेजा। प्रभाकर जी आपका अशेष शुक्रिया । कविता का अनुवाद मराठी भाषियों के लिए पोस्ट कर रही हूँ

~ मधु चक्रवर्ती, मुम्बई स्क्रिप्ट राइटर,लेखिका

”काय मिळाले असते ? ”

स्त्रीच्या भावनेचा सिटी स्कॅन केला तर
अपमानाच्या असंख्य घटनांचा
धोकादायक साकाळलेला डोह मिळाला असता,
निराशेच्या गंभीर जखमेतील
वाहती वेदना दिसली असती,
अगतिक बैचेनीची आकडेवारी
लक्ष्मण रेषा ओलांडताना दिसली असती
ताटातुटीच्या भयाने वाढलेली गती
अनेक रात्र जागलेल्या आसवांनी
बेफाण पुरात वाहाताना,
कंठात रुतलेले उत्तर दिसले असते
सकारण हारलेले वादविवाद
दयनीय अवस्थेत मिळाले असते
उपेक्षेच्या डंखाचे निशान

त्या मशीनला ऐकू आली असती
कोंडलेल्या हुंदक्यांची आर्तता
रिक्तपणाचे साचलेले मळभाचे घनदाट आकाश
अगतिक रात्रीच्या बदलेल्या असंख्य कुशी
धोक्याच्या निशानीच्या वर पोहचलेल्या,
प्रेम याचनेचा उच्च स्वर आकाशाला भिडणारा
वेदना लपवून ठेवण्याचा चिंताजनक ग्राफ

सहन केलेले टोमणे व टोचून बोलले स्वर
छिन्न भिन्न स्वप्नांचा एक मोठा पुंजका मिळाला असता
अनवरत टिकेचे खोल व्रण दिसले असते
भावना शोधणारी मशीन असती तर
सुहास्य मुद्रे मागील

वेदनेचे सत्य समोर आले असते

मुळ हिंदी कविता- " क्या क्या मिलता "

डॉ मधु चतुर्वेदी,मुम्बई
मराठी अनुवाद- विजय नगरकर

निरोप

पुस्तकांच्या कपाटात ती सोडुन जाते
कव्हरवर लिहिलेले तीचे नांव
भिंतीवर टांगलेली सुंदर ऑईल पेंटिंग तसबीर
चित्राच्या एका कोपर्यात लिहिलेले तिचे नांव
एका नाजुक जाणीवेच्या अबोल निशानीसह
ती घर सोडुन जाते,
मांडव परतणीच्या क्षणाला
मुलगी मागे वळुन न पाहता
मेहंदी लावलेल्या पावलांनी निरोप घेते,

स्वयंपाक घरातील नव्या फॅशनच्या क्रॉकरी
तिच्या पसंतीची बैठक सज्जा, सोफा
तिच्या कपाटातील ठेवून दिलेली ठेवणीतील कपडे
खरेदी केलेल्या तमाम नव्या वस्तु बॅगेत भरुन
अंगणातल्या तुळशी खाली आपले मन दफन करुन
मुली आपला निरोप घेतात.

भकास या घरात आता आठवतात तिचा निरागस स्पर्ष
पुजेच्या घरातील रांगोळीत बुडालेले तिचे सुंगधी हात
घर आंगण सोडताना साश्रु नयनांनी
मांडव परतणीच्या क्षणाला
मुलगी मागे वळुन न पाहता
मेहंदी लावलेल्या पावलांनी निरोप घेते,

फोटो अल्बम मधील तीची सुहास्य मुद्रा
धुळीने माखलेले पदक व पुरस्कार चिह्न
ठेवून जाते परसदारी फुललेली झेंडुची फुले
बाहुलीला गुंडाळलेली जुनी पुरानी साडी
उदास खेळण्यात उदास विराणी सोडुन जातात मुली,
मुली निरोप घेतानी मनाला चटका लावुन जातात,

टिव्हीवर तिच्या लग्नाची सीडी पाहताना
तिच्या निरोपाचा क्षण येतो तेव्हा
बाप जागा सोडुन उठुन जातो,

सर्व नखरे एका टोपलीत घेउन
मुली निरोप घेताना मनाला चटका लावून जाते

(मूल हिंदी कविता- मधु चतुर्वेदी)
मराठी अनुवाद- विजय नगरकर)

▪ अपूर्ण कविता

शाळा सुटल्याच्या दीर्घ घंटेचा
आवाज विरत नाही तोच
सुसाट वेगानं मी पोहोचायचो
घराच्या दारात...

पाठीवरलं दप्तर फेकून
घोड्यागत उधळत
पोहोचायचो मैदानात,
मस्तवाल बैलासारखा
धूळमातीत बेभान होऊन
मिरवत राहायचो स्वतःचं
पुरूष असणं..

तीही यायची शाळेतून..
चार रांजण पाणी
घरअंगणाची झाडलोट
देव्हाऱ्यातला दिवा लावून
ती थापायची गोल भाकऱ्या
अगदी मायसारखीच
अन् बसून राहायची उंबऱ्यावर..
रानातून माय येईस्तोवर

ती चित्र काढायची..
रांगोळ्या रेखायची..
भुलाबाईची गाणी अन्
पुस्तकातल्या कविता
गोड गळ्यानं गायची....
धुणंभांडी.. उष्टं खरकटं

सडा सारवण.. अजून काय काय करायची
मी पाय ताणून निजायचो,
ती पुस्तक घेऊन बसायची....
दिव्याच्या उजेळात उशीरापर्यंत...

एकाच वर्गात असून मास्तर
माझा कान पिळायचे
कधीकधी हातानं....
कधी शब्दानं...
"बहिणीसारखा होशील तर
आयुष्य घडवशील..." म्हणायचे,
मग करायचो कागाळ्या
मायजवळ...

मॅट्रिकचा गड
मी चढलो धापा टाकत..
तीनं कमावले मनाजोगते गुण,
बाप म्हणला
दोघांचा खर्च नाही जमायचा
त्याला शिकु दे पुढं...
टचकन डोळ्यात आलेलं पाणी
तसच मागं परतवत
ती गुमान बाजूला झाली
पाठच्या भावाच्या रस्त्यातून...

ती शेण गोवऱ्या थापत राहिली..
मायसंग रानात रापत राहिली
काटे तणकट वेचत राहिली...
बाईपण आत मुरवत राहिली

तिच्या वाट्याचा घास घेऊन

मीही चालत राहिलो
पुस्तकांची वाट...
कळत गेलं
तसं सलत राहिलं
तिनं डोळ्यातून परतवलेलं
पाणी...

तिला उजवून बाप
मोकळा झाला..
मायला हायसं वाटलं..
मी मात्र गुदमरतो अजुनही
अव्यक्तशा
ओझ्याखाली...

दिवाळी..रसाळी..राखीला
ती येत राहते
भरल्या मनानं..
पाठच्या भावाच्या वैभवानं हरखते..
बोटं मोडून काढते दृष्ट..
टचकन आणते डोळ्यात पाणी..
पाठच्या भावासाठी
जाताना पुन्हा सोडून जाते..
मनभरून आशीर्वाद...

ती गेल्यावर
मी हूरहूरत राहतो ज्योतीसारखा
जिच्या उजेडात ती
उशीरापर्यंत वाचायची पुस्तकं,
पाठ करायची कविता...

जिची कविता राहिली

माझ्यासाठी अपूर्ण....

■■

पुनीत मातकर । गडचिरोली । शब्दभेट : 7039921832

{ काल प्रत्यक्ष पुनीतकडून ही कविता ऐकली. कोमसाप, डोंबिवली शाखा आयोजित कवी संमेलनात. तो अत्यंत भावूक झालेला. सभागृहातही कित्येकांच्या डोळ्यांत पाणी होतं. अनेकांच्या कुटुंबात अशा हुशार बहिणी आहेत, पोराला शिकू देण्यासाठी ज्यांच्या शिक्षणाचा हक्क हिरावून घेतलाय. त्यांच्या आयुष्यातली ही हानी कशाचेच भरून निघणार नाही, हे अपराधीपण आयुष्यभर मिरवण्याशिवाय आपण काही करू शकत नाही. दुर्दैवाने आजही समाजात हे चित्र दिसतंय. ही विषमता आपण मिटवायला हवी. कुण्या भावासाठी कुण्या बहिणीच्या आयुष्याची कविता अपूर्ण न रहावी. पुनीतचा लेखनप्रवास मी जवळून पाहिलाय. येणाऱ्या काळात त्याच्याकडून खूप अपेक्षा आहेत. त्यासाठी शुभेच्छा 💐} --- कवि नामदेव कोळी

■ अपूर्ण कविता

स्कूल छूटने की बेल की आवाज

हवा में गूँज ही रही थी तब

मैं मशीन की गति से

घर पहुंचा था,

पीठ पर लटका बस्ता फेंक

घोड़े जैसा दौड़ कर

पहुँच जाता था खेल के मैदान में

मस्तमौला बैल सा

धूल मिट्टी में नहाकर

इतराता था अपने मर्द होनेपर

वो भी आती थी स्कूल से

घर के चार मटकियां पानी से भर

घर आंगन बुहारकर

देवघर में ज्योत जगाकर

वह बनाती थी रोटी

मां जैसी गोल गोल

और राह निहारती देहरी पर

माँ के लौटने तक जंगल से,

वह चित्र निकालती थी

और रंगोली सजाती

घर के आंगन में

मीरा के भजन और

पुस्तक की कविताएं

गाती थी मीठे स्वर में

बर्तन मांजना, कूड़ा कचरा बीनना

आँगन बुहारना,

और न जाने कितने काम

वह करती रही

मैं हाथ पांव पसारकर

सो जाता था

वह किताबे लेकर बैठती थी

दीपक की रोशनी में देर तक

एक ही कक्षा में थे हम

गुरुजी कान मरोड़कर

या कभी शब्दों की फटकार से

मुझे उपदेश देते

" तेरी बड़ी बहन जैसा बनेगा तो

जीवन सुधर जाएगा तेरा "

मैं दीदी की शिकायत करता था माँ के पास

मैट्रिक का पहाड़

पार किया मैंने फूलती साँस लेकर

उसने अच्छे अंक हासिल किए थे

बापू ने कहा

मैं दोनों का खर्चा नहीं उठा पाऊंगा

आंख का पानी छुपाकर

उसने कहा था

भैया को आगे पढ़ने दीजिए

उसके बाद जन्मे भाई के

रास्ते से चुपचाप हटकर

वह बनाती गई उपले

माँ के साथ खेती का काम करती

काँटे झाड़ी हटाती गई

नारी बनकर अंदर ही अंदर

टूटती गई,

उसके भाग्य का कौर चुराकर

मैं आगे बढ़ता गया

किताबों की राह पर,

मैं बात जान गया

दिल में टिस रह गयी

उसने आंख का पानी

क्यों छुपाया था,

उसको ब्याह कर

बापू आज़ाद हुए

माँ की जिम्मेदारी खत्म हुई

अभी तक मेरा मन

अपराधी है अव्यक्त बोझ तले,

भैयादूज, रक्षा बंधन के दिन

दीदी मायके आती रही

सहर्ष सगर्व

छोटे भाईके वैभव देख कर

हर्ष विभोर होती रही

बुरी नजर उतारती रही

भारी आंखों से आरती उतारती रही

ससुराल लौटते हुए

छोटे भाई को देती रही अशेष आशीष,

उसके जाने के बाद

मेरा मन जलता रहा दीपक समान

जिसकी रोशनी में

वह पढ़ती थी किताबें

और कविताएँ

उसकी कविता

मेरे लिए

रही अपूर्ण।

■■

हिंदी अनुवाद- विजय नगरकर। 9422726400

मूल मराठी कविता - पुनीत मातकर । गडचिरोली । 7039921832

समर्पण

समजून घेण्याचे सारेच दरवाजे बंद केल्यानंतर
किलकिल्या होऊ लागतात हळूहळू
गैरसमजाच्या जुनाट खिडक्या.

वादावर वादाचाच लेप लावून
कलहाच्या जखमा बुजत नाहीत
तर आणखीनच गहिऱ्या होत जातात.

अशावेळी जोपासावीत मनाने संयमाची लव्हाळी

किंवा कराव्यात कलम झाडांच्या वाढलेल्या अवाजवी फांद्या

तेव्हा पाखरांबद्दल असणाऱ्या सहृदयतेवरच परजावी निर्णयाची कुऱ्हाड.

मी त्याला समजून घेतो म्हणून तो माझ्याशी
दरवाजे उघडे ठेवून बोलतो

मग त्याची एखादी चुकही
मी भूल समजून पचवतो.
नुसत्या पृष्ठभागावरून समुद्र वाचता येत नाही
तर त्यासाठी एखादी पाणबुडी होण्याचंही भाग्य लागतं.

समजून घेणं अथवा देणं इतकं निरर्थक आणि सोपं नाही

'वाऱ्याने पाचोळा उडाला'
या साध्या घटनेमागे
वाऱ्याने देऊ केलेले असते आपले अस्तित्व पाचोळ्याला
तेव्हा कुठे पाचोळ्याला
उडण्याचा अर्थ प्राप्त होतो.

काही असो एवढं मात्र निश्चित

समजून घेण्याचे सारेच दरवाजे

समर्पणाच्या अंगणात उघडतात.

- शशिकांत शिंदे

(९८६०९०९१२७९)

काव्य अनुवाद

मराठी के सुप्रसिद्ध कवि प्रोफेसर शशिकांत शिंदे जी की मराठी कविता 'समर्पण' का हिंदी अनुवाद-

समर्पण

अनुभूतियों के सभी दरवाजे
बंद करने के बाद
धीरे धीरे खुलने लगती है -
संदेह की पुरानी खिड़कियां

बहस-दर-बहस का मरहम लगाकर
मिटते नहीं कलह के घाव
बल्कि
और अधिक गहरे होते जाते हैं।

ऐसे समय पोषित करें
मन के संयम के कमल

या छाँट दें वृक्ष की टहनी
जो बढ़ रही अनियंत्रित

पंछी के निष्कलंक हृदय को
बचाया जाए
निर्णय की कुल्हाड़ी के घात से

मैं उसके होने को महसूस करता हूँ
इसीलिए हृदय के द्वार खोलकर
वह मुझसे बातें करता है,

मैं उसे सदैव स्वीकार कर लेता हूँ
उसकी हर भूल अनदेखा करके

ऊपरी सपाट तल से

समुद्र की तह का पता नहीं लगता

हमें पनडुब्बी बनकर

उसकी तह तक डूबना पड़ता है

किसी को समझना

या न समझना

कभी अर्थहीन नहीं होता

या इतना आसान भी नहीं होता,

' हवा के झोंके पर पत्ता उड़ गया '

इस मामूली बात के पीछे

हवा ने समर्पित किया होता है

अपना समूचा अस्तित्व उस पत्ते को,

तब उस पत्ते को अर्थ प्राप्त होता है

हवा के साथ उड़ने का,

यह ध्रुवसत्य है कि

समझ के सभी द्वार

समर्पण के आंगन में खुलते है ।

मूल मराठी कविता-

- शशिकांत शिंदे

(९८६०९०११७१)

हिंदी अनुवाद-

विजय नगरकर

(विश्व मातृत्व दिवस पर मेरी अनुवादित मराठी कविता "आई" सादर प्रस्तुत है।मूल मराठी कविता मराठी के सुप्रसिद्ध कवि श्री फ मु शिंदे जी ने लिखी है।)

माँ

माँ एक नाम है
अपने आप भरा पूरा
घर में जैसे एक गाँव है,
सभी में मौजूद रहती है
अब इस दुनिया से दूर है
लेकिन कोई मानता नहीं।
मेला खत्म हुआ, दुकानें उठ गई
परदेस में क्यों आंखे नम हुई,
माँ हर दिल में कुछ यादें छोड़ जाती है
हर दिल जानता है माँ का दिल,
घर में जब दीप जले
कोई नहीं देखता उसे
अंधरे में जब वह बुझ जाती है
तब समूचे मैदान में दिशाहीन
मन उसके लिए दौड़ता है,
कितनी फसलें , कितने फासले
मिट्टी की प्यास कब बुझ पाई है।
कितना खोदा है माटी को बार बार
नजर आता है कुआं
मन के गहरे पाताल में,
इससे क्या अलग है माँ?
घर जब वह मौजूद नहीं

किसके लिए गोशाला में गाय व्याकुल है

माँ का नाम क्या है

बच्चों की माँ है

बछड़ों की गाय है

दूध का माखन है

लंगड़े का पैर है

धरती का आधार है

माँ है जन्म जन्मांतर की रोटी है

ना कभी खत्म होती है

ना कभी बचती है

मूल मराठी कविता-आई

कवि-फ मु शिंदे

हिंदी अनुवाद-विजय नगरकर

’रडणे’

मुळ हिंदी कविता -रोना

उपासना झा

****

रडणे या साठी सुद्धा आवश्यक होते

कारण प्रत्येक वेळी मी शस्त्र उचलू शकत नव्हतो,

रडणे या साठी सुद्धा आवश्यक होते

कारण प्रत्येक वेळी क्रांति होणार नव्हती,

****

रडणे ऐकले की

मन निश्चिन्त झाले

प्रसव वेदनेने थकलेल्या शरीरात,

रडणे ऐकले की

चूल सारवताना बाळणअंतीच्या

छातीतून दूध पाझरले

******

रडणे असते साक्षी

संयोग-वियोग

जीवन-मरण

मान-अपमान

दुःख-सुख

ग्लानि-पश्चाताप

करुणा-क्षमा

व्यष्टि-समष्टि

प्रारब्ध आणि अंत या साठी

******

रडले की

नदी बनते पुण्यसलिला

आकाश बनते दयानिधि

मेघ बनतात अमृत

पृथ्वी बनते उर्वरा

वृक्षा वर उतरते नवे जीवन

फुलाना मिळतात नवे रंग

*****

रडणे विसरले की

पत्थर बनतात

मनुष्य हृदय,

ती भरली जातात काळोखाने

हिंसा पेटून उठते

सर्वत्र उठतात चीत्कार

थर थर कापते सृष्टि

*****

रडणे असले की

जीवन असते स्निग्ध

देत राहते धाडस

उगवते साहस

रुजवले जाते अंकुर क्षमाशीलतेचे

इतिहासाने जरी बनवले राजे महाराजे

तरी ते प्रेताच्या

ठिगारावर अश्रु ढाळतात

****

स्त्री ला सांगितलेल्या कल्पित मिथकात

ती कथा सर्वात करुण आहे

ज्या मध्ये तिच्या रडन्याने

अश्रु बनतात मोती

आज पर्यंत ती माळ गुम्फुन स्त्री मिरवत आहे

पुरुष ती 'नकली आहे ' सांगत

त्या माळीची इच्छा बाळगत आहे

****

रडणे आहे

सर्वांत सुंदर रचना

आपल्या अश्रुनी धुतली जातात

आपला आत्मा

रडणे

या साठी आवश्यक आहे की

मरण्याची इच्छा

अनेक तुकडयात जगत राहते

****

मराठी अनुवाद- विजय नगरकर

अब इस गांधी का क्या करें ?

जलाने पर भी दहन नहीं हो रहा

खत्म करने पर भी खत्म नहीं हो रहा ,

हत्या करके भी मर नहीं रहा

इस गांधी का अब क्या करें?

मूर्ति तोड़ने पर भी

अभंग है

बदनामी के सैलाब में भी

अचल है

बदनामी के चक्रवात में   जनमानस में अमर है,

चरित्र के साथ खूब खिलवाड़ किया   विचारों से भटका दिया,

केसरिया रंग में पोत दिया

थक गया हूँ इस 70 सालों से

अब हम करें तो क्या करें ?   अब इस गांधी का क्या करें?

कितनी बार पेड़ काटें?

जड़े फिर भी जमीन के अंदर

फैल रही है हर दिशा में

खत्म हुआ

कहते कहते

चर्चा के चक्रवात में

घूम रहे है,

उसके विचार बार बार

बापू, तेरा नाम पोछने पर भी

उजागर हो रहा है।

हम अब इस 70 सालों में

जमीन के अंदर

धंस गए है

पिछले 70 सालों से

एक ही सवाल

इस गांधी का अब क्या करें ? **************************.**

मूल मराठी कविता - हेरंब कुलकर्णी (8208589195)

(हिंदी अनुवाद- विजय प्रभाकर नगरकर)

’अर्पण’

मी माझे सर्वस्व तुला अर्पण करून
तुमचा निरोप घेईल

मुलांनो, मी माझी विनम्रता गिळंकृत केली आहे
मी माझी बनावट संपत्ती तुमच्या नांवे वारस ठेऊन जात आहे

मी महाज्ञानी आहे
मी नेहमीच गांभीर्य पांघरून फिरतो
मला प्रत्येक भेटणारा माणूस मूर्ख वाटतो
मी ही मुर्खता तुला स्वाधीन करून जात आहे

मी तुला माझे भरजरी वस्त्र,
माझे भाषा वैभव
आणि माझा अहंकार
तुला अर्पण करून निरोप घेईल

मी कचरा पेटीत फेकून दिली आहे
सारी सहजता आणि तरलता
मी गंभीर राहील त्या क्षणा पर्यंत
जो पर्यंत माझा सन्मान होत राहील

जरा कुठे माझ्या विरोधात सूर निघतील
तेव्हा पहा माझी मानसिकता, आक्रास्ताळेपणा
आणि शारीरिक हिंसा

माझ्या आत दडला आहे हिंस्त्र पशु आहे व
बाहेर मी एक आदर्श पुरुष आहे,
माझ्या मुलांनो तुम्हाला
 अर्पण करील माझा हा दुटप्पीपणा

मी छता वरून लाँच झालेले

रॉकेट आहे

का मोडक्या झोपडीतून

हवेत फेकलेला भाला आहे,

मी काय होतो या पेक्षा

जास्त महत्वाचे आहे की

मी काय झालो आहे,

जे काही असेल ते

अर्पण करून निरोप घेईल

गल्लीत बलात्कार असो, दंगल असो

मी तुला माझा शेळपटपणा अर्पण करून

शिकवून जाईल

कसे शेपूट घालून

दार खिडकी बंद करून घरात रहावे,

शेजारील घरात गरीब मुले भुकेने मरत आहेत

तू मात्र गिळत रहा शिरापुरी भजे, सुका मेवा

मी तुला ही अव्वल निष्ठुरता

अर्पण करून निरोप घेईल

तुला पावलो- पावली दिसतील

अर्धनग्न मळकट पिचलेली

असंख्य बालके आणि बाया

तू त्याकडे दुर्लक्ष करीत

तुझी किमती बनारस साडी

आणि पॅन्ट सावरीत

अलगद निघून जा

मी तुला ही महान बेफिकीरी निर्लज्ज-परंपरा अर्पण करून निरोप घेईल

माझे साहित्य जगात वाचले जाते

अनेक भाषेत माझ्या पुस्तकांचा

अनुवाद झाला आहे

या अहंकाराच्या दुनियेत फुगून जाईल

आणि हीच हवा तुझ्या डोक्यात भरून

मी तुझा निरोप घेईल

माझे जे जे काही आहे

ते ते तुला अर्पण करून

तुमचा निरोप घेईल

मूळ हिंदी कविता-

~अनामिका अनु

मराठी अनुवाद- विजय नगरकर

जे शब्द राजदरबारी

मुजरा करतात,

जे प्रेयसीच्या नाभीचा

भूगोल मोजतात,

जे टेबल टेनिस टेबलावर

चेंडू बनुन घरंगळत जातात,

जे   मंचावरील नापीक जमीनीवर उगवतात

टाळ्या घेतात,

ते शब्द कविता घडवीत नाहीत !!!

(मूळ कविता-अवतार सिंग पाश)

भावानुवाद- विजय नगरकर

कॉमन मैन

तुम ने वोट पर ठप्पा लगाया और 'संसद' का जन्म हुआ
तुम ने उनको राजा मान लिया,वे विधायक,सांसद बन गए,
तुम ने क़ानुन के आगे सिर झुकाया,संसद सार्वभौम हो गई।
तुम ने दफ्तर के चक्कर काट-काट कर लाल फीताशाही से फाँसी लगवा ली,
तुम ने सपनों को पुकारा,उनके एजेंडा ने जन्म लिया
तुम लोकतंत्र के पालनहार,माता-पिता सब कुछ घोषित हो गए ।
उन्होंने तुम्हारा सम्मान किया,तुम वोटर राजा बन गए
वे सभा में भाषण देने लगे,तुम आज्ञापालक श्रोता बन गए
वे कानून बनाने लगे,तुम कोल्हु के बैल बन गए
वे नोटों पर नचवाने लगे,तुम उन के प्रचार में बंदर बन गए।
बम-विस्फोट के ठीकरों में तुम
निर्वासन की भीड में तुम
भुखमरी,कुपोषण की मौत में तुम
उन की घोषणा की ओर ताकने वालों में तुम
आत्महत्या करने वाले किसानों में तुम
बाँध बनने पर सब कुछ खोने वालों में तुम
हर्जाना पाने के लिए चक्कर काटने वालों में तुम
फुटपाथ पर रह कर 'मेरा भारत महान' घोषणा देने वालों में तुम
तुम नजर आते हो हमेशा राशन की कतार से मतदान की कतार तक
कभी कर अदा करते हुए,कभी लाल फीताशाही के चर्खे में घुटते हुए
लोकल में टंगे हुए, भीड में तितर-बितर बिन चेहरा
तुम बगुलों के बँगलों पर याचना करते हो,वे मस्ती में तुम्हें छेडते हैं
तुम्हारे 'विश्व दर्शन' से मेरा अर्जुन करने वाले
हे असाधारण "साधारण" मानव!
झोपडपट्टी के नरक से दूर जंगल में रहते हुए
तुमने अपने दिल का आक्रोश,बगावत किस खाई में फेंक दी है?
"सिसीफस" के समान बदन पर पत्थर उठा कर
चुप चाप तुम्हारा पहाड की चोटी की ओर जाना बार-बार
क्या तुम्हारे इस मौन,सहनशीलता को संत करार दूं?
या तुम्हें डरपोक करार करके तुम्हें फटकार दूं?
तुम्हारे स्थितप्रज्ञ की गीता लोकतंत्र के करुण पराजय की
ध्वजा बनकर लहरा रही है लाल किले पर
तुम स्वयं लक्ष्मण-रेखा खिंच कर मतों की भीख डालते गए
वे रावण बनकर तुम्हारा हरण करके

तुम्हें स्वप्न कांचन मृग दिखाते रहे।
तुम्हारे साधारण रहने पर ही असाधारण लोकतंत्र का सिंहासन आबाद है।
अपनी सहनशीलता को अब मिटा दो।
संसद के सामने वह “महात्मा” आँखें बंद करके बैठा है
और यहाँ तुम पुतला बनकर शरारती नजरों से
सब कुछ बरदाश्त करते जा रहो हो।
पुतला होना तुम्हारा सामर्थ्य है या तुम्हारी सीमा?
यह सोच कर मैं पुतला बन रहा हूँ,
हे कॉमन मैन !

(मूल मराठी कविता- हेरंब कुलकर्णी
हिंदी अनुवाद- विजय प्रभाकर नगरकर) साभार-समकालीन भारतीय साहित्य, साहित्य अकादमी के अंक ११० (नवबंर-दिसंबर २००३) में प्रकाशित।
हमारे मित्र हेरंब जी ने सिंबॉयसिस पुणे स्थित कैंपस में स्थापित भारत का प्रथम कॉमन मैन के पुतले को देख कर यह कविता लिखी थी।

बिहार राज्यातील संथाळ परगण्यातील आदिवासी कवयित्री. साहित्याबरोबरच समाजसेवेत सक्रिय सहभाग. विविध नियतकालिकांत, संकलनांत हिंदी व संथाळी गीत, कविता, लेख प्रकाशित. निर्मला पुतुल यांच्या कवितेत संथाळी आदिवासी लोकांच्या समस्या, शोषण यांचे प्रभावी चित्रण आहे. अक्षरओळख झालेली नवीन संथाळी पिढी परिवर्तनाच्या वाटेवर संघर्षरत आहे. गावकुसाबाहेर राहणाऱ्या दलित वर्गाच्या समस्या, महाराष्ट्रातील दलित लेखकांनी समर्थपणे मांडल्या आहेत. महाराष्ट्रात फुले, आंबेडकर चळवळीमुळे नवशिक्षित दलित वर्ग प्रतिभाशाली झाला आहे. परंतु जंगलात राहणारा आदिवासी समाज अद्याप विकसित झालेला नाही. बिहारसारख्या अशिक्षित, भ्रष्टाचारग्रस्त, सरंजामशाही रचनेत आदिवासी लोकांचे शोषण किती अमानवीय होत असेल याची कल्पना निर्मला पुतुल यांच्या या प्रातिनिधिक कविता वाचताना होते. बिहारमधील रणवीर सेना व आदिवासी यांच्या वर्तमान संघर्षात आर्थिक, सांस्कृतिक समस्यांचा गुंता वाढला आहे. आदिवासींच्या प्रश्नाकडे गंभीरपणे पाहण्याची दृष्टी आपल्या लोकशाही रचनेत केव्हा येईल कोण जाणे?

संथाळ परगणा

संथाळ परगणा !
आता संथाळ परगणा राहिलाच नाही,
कारण थोडी जण शिल्लक आहेत
आपली भाषा अन् वेशभूषा वाचवीत !
येथे बाजाराकडे धावताना
सर्वच काही नष्ट होत आहे
अवाढव्य बुलंद वृक्ष उखडले आहेत
आणि या काँक्रीटच्या जंगलात
आपले अस्तित्व हरवून बसली आहेत !
या भूमीचा पूर्ण कायापालट होत आहे
तीर-धनुष्य, मांदल, नगारा, पावी, बासरी
सर्वच काही गोळा केली जात आहेत संग्रहालयात
काळाच्या मुर्दाड गाडीत लादून !
त्यांच्या भल्यासाठी
कुत्र्याच्या छत्र्याप्रमाणे उगवलेल्या संस्थेत
तथाकथित समाजसेवक आहेत.
ऑफिसर, चमचे, ठेकेदार अन् दलाल आहेत.
ते सर्व जण रीत बाटल्या उपटून
गळ्यात टेबलावर योजना आखीत आहेत.
बाटलीत नशा आहे
नशेत भागवत देहाच्या
असंख्य आदिवासी तरुणी पोहत आहेत
आदिवासी तरुणीजवळ
स्वप्ने आहेत, अतृप्त इच्छा आणि भूक आहे.
भूकेत पसरली आहे ओबडधोबड भूमी
भूमीवर काळे पहाड आहेत

आपली काय आहे संथाळ परगण्यात ?
संथाळ परगण्यात
आता विकेसुद्धा काहीच उरले नाही
केवळ त्यांच्या संस्कृतीच्या रोचक कथेत आहे !

'मुर्मु' बेटीकरिता तीन कविता

एक

ऊठ ! आसन्न अंधाराविरुद्ध उठाव कर !
पाठीमागे चालणाऱ्या कटाविरुद्ध उठाव कर !
ऊठ, जिथे तू असशील तेथून ऊठ
तुफानातील लाटेसमान ऊठ,

जशी राखेतून दबलेली ठिणगी उठते !
बघ, आपल्या वस्तीच्या हद्दीवर
झाडांची रांग पराभूत होत आहे
कुऱ्हाडीच्या घावासमोर असहाय !
रोज नागडी होणारी तुझी वस्ती
एक दिवस तुलाच तुझ्या खामोशीचा जबाब मागेल,
विचार कर
तुझ्या घामातून पुष्ट झालेले धान्य
एक दिवस तुमच्या वस्तीच्या दुकानावर
विक्रीसाठी येऊन तुम्हालाच चिडवत राहील
तेव्हा तुला काय वाटेल ?
जेव्हा तुमच्याच हक्काच्या वस्तू
तुमच्यापासून दूर जातील !

दोन

या युगाचे काय भरोसा
येतील अन् जातील !
काय, अजून विश्वास ठेवण्यालायक ही वेळ आहे?
तुझ्या विश्वासाची पाळेमुळे किती खोल आहेत?
निरंतर पुढे सरकणाऱ्या या काळासमोर !
काय ती पाताळात खोलवर पोहोचली आहेत !
तुझ्या शरीराची भूक आणि थकवा याशिवाय
एका सुखी जीवनाच्या स्वप्न-आशेशिवाय
काहीच शिल्लक नाही !
खरंच ही एक विडंबना आहे-
अजून तुझी ईश्वरावर अथांग श्रद्धा आहे !

आदिवासी कवयित्रीच्या काही संथाळी कविता

तीन

ते चोरट्या पावलाने तुमच्या संस्कृतीत येतात
ते तुमच्या नृत्याची तारीफ करतात
ते तुमच्या डोळ्यात प्रशंसेचा गालीचा विणतात
ते तुमच्या प्रत्येक कलेला अभिजात ठरवतात !
ते कोण आहेत?
ते सौदागर आहेत ! विचार कर, त्यांना ओळख
बेटी मुर्मु, ओळख त्यांना !
डोंगरावर तेच आगी लावतात
त्यांच्याच दुकानावर तुमच्या मुलांचे बालपण
चित्कारत असते
त्यांच्या गाडीत तुमच्या जवान मुली लादल्या जातात
निसर्ग पाहण्याकरिता
अन् उतरवल्या जातात कलकत्ता, नेपाळच्या बाजारात !
नगाऱ्याचा आवाज आता किती असमर्थ झाला आहे;
ओळख, मुली त्यांना ओळख !

हे तेच लोक आहेत

हे तेच लोक आहेत
जी मला पाहताच नाक-तोंड वाकडे करतात
आणि गोऱ्या कातडीखाली
झाकून घेतात स्वतःचे काळेपण !
हे तेच लोक आहेत
दिवसाउजेडी मला भेटण्यास टाळतात
आणि रात्रीच्या अंधारात
भेटण्याचे आमंत्रण देतात !
हे तेच लोक आहेत
रात्रीची चादर ओढून
शहराच्या फैलीपलीकडे
आमची घरं बांधत राहून
आमची वस्ती घाण, कचरा वाढवतात !
हे तेच लोक आहेत
आमची अर्धनग्न चित्रे काढतात
अन् संस्कृतीच्या नावाखाली
आमच्या मातीचा सौदा करतात
आमचे कपडे उतरवीत असतात
त्यांच्याच वादविवादात !
हे तेच लोक आहेत
आमचे नाव घेत आमच्या हिस्स्याचा समुद्र
गिळंकृत करतात !
तोंडावर माझी प्रशंसा करतात
अन् पाठीमागे कुजबुज करतात
बदनाम व चारित्र्यहीन नारीची संज्ञा देतात.
हे तेच लोक आहेत
आमच्या बिछान्यावर
आमच्या वस्तीवर बलात्कार करतात
अन् आमच्या भूमीवर उभे राहून
आम्हालाच विचारतात आमची लायकी !
हे तेच लोक आहेत
जे माझ्या कवितेतसुद्धा धुंडाळतात
माझा देह !

संथाळी मुलीबद्दल....

बालेकन काही
ओठांत मोत्याच्या चमकत्या दातांप्रमाणे
शांत व धवल असतात,
त्या हसतात फेसाळ दुधाप्रमाणे
निष्कपट हास्य !
तेव्हा झरझर वाहू लागतात
डोंगराच्या कपारीतून गोड पाण्याचे झरे !
केसात ती हिरवी पिवळी पाने खोचतात
तेव्हा अचानक असमयी वसंत बहरतो
त्या जेव्हा पिकांची लावणी, तोडणी करतात
तेव्हा गातात एक मधुर गीत
जीवनातील वेदनांना विसरतात
असे काही बरेच सांगितले जाते
त्यांची ओळख करून देताना !
कोणी सांगितले हे बेमालूम असत्य ?
निश्चितच तो आमच्या जातीत वाढलेला
कोणी एक माणूस असावा
सत्याला धुक्यात गुंडाळणारा
कोणी एक सौदागर !
नक्कीच तो शब्दांशी प्रतारणा करणारा
कोणी कवी असेल,
ज्याचा मेंदू अपंग असेल !

अनुवादक : वि. उ. कांबळे, [illegible], [illegible], [illegible] [illegible], अमरावती-४४४ ६०३. हिंदीत [illegible].
निर्मला पुतुल, दुमका, [illegible] (बिहार).